

International Multidisciplinary
Research Journal

Golden Research
Thoughts

Chief Editor
Dr.Tukaram Narayan Shinde

Publisher
Mrs.Laxmi Ashok Yakkaldevi

Associate Editor
Dr.Rajani Dalvi

Honorary
Mr.Ashok Yakkaldevi

Welcome to GRT

RNI MAHMUL/2011/38595

ISSN No.2231-5063

Golden Research Thoughts Journal is a multidisciplinary research journal, published monthly in English, Hindi & Marathi Language. All research papers submitted to the journal will be double - blind peer reviewed referred by members of the editorial board. Readers will include investigator in universities, research institutes government and industry with research interest in the general subjects.

International Advisory Board

Flávio de São Pedro Filho
Federal University of Rondonia, Brazil

Kamani Perera
Regional Center For Strategic Studies, Sri Lanka

Janaki Sinnasamy
Librarian, University of Malaya

Romona Mihaila
Spiru Haret University, Romania

Delia Serbescu
Spiru Haret University, Bucharest, Romania

Anurag Misra
DBS College, Kanpur

Titus PopPhD, Partium Christian
University, Oradea, Romania

Mohammad Hailat
Dept. of Mathematical Sciences,
University of South Carolina Aiken

Abdullah Sabbagh
Engineering Studies, Sydney

Ecaterina Patrascu
Spiru Haret University, Bucharest

Loredana Bosca
Spiru Haret University, Romania

Fabricio Moraes de Almeida
Federal University of Rondonia, Brazil

George - Calin SERITAN
Faculty of Philosophy and Socio-Political
Sciences Al. I. Cuza University, Iasi

Hasan Baktir
English Language and Literature
Department, Kayseri

Ghayoor Abbas Chotana
Dept of Chemistry, Lahore University of
Management Sciences[PK]

Anna Maria Constantinovici
AL. I. Cuza University, Romania

Ilie Pinteau,
Spiru Haret University, Romania

Xiaohua Yang
PhD, USA

.....More

Editorial Board

Pratap Vyamktrao Naikwade
ASP College Devrukh, Ratnagiri, MS India Ex - VC. Solapur University, Solapur

R. R. Patil
Head Geology Department Solapur
University, Solapur

Rama Bhosale
Prin. and Jt. Director Higher Education,
Panvel

Salve R. N.
Department of Sociology, Shivaji
University, Kolhapur

Govind P. Shinde
Bharati Vidyapeeth School of Distance
Education Center, Navi Mumbai

Chakane Sanjay Dnyaneshwar
Arts, Science & Commerce College,
Indapur, Pune

Awadhesh Kumar Shirotriya
Secretary, Play India Play, Meerut (U.P.)

Iresh Swami
Ex - VC. Solapur University, Solapur

N.S. Dhaygude
Ex. Prin. Dayanand College, Solapur

Narendra Kadu
Jt. Director Higher Education, Pune

K. M. Bhandarkar
Praful Patel College of Education, Gondia

Sonal Singh
Vikram University, Ujjain

G. P. Patankar
S. D. M. Degree College, Honavar, Karnataka

Maj. S. Bakhtiar Choudhary
Director, Hyderabad AP India.

S. Parvathi Devi
Ph.D.-University of Allahabad

Sonal Singh,
Vikram University, Ujjain

Rajendra Shendge
Director, B.C.U.D. Solapur University,
Solapur

R. R. Yallickar
Director Management Institute, Solapur

Umesh Rajderkar
Head Humanities & Social Science
YCMOU, Nashik

S. R. Pandya
Head Education Dept. Mumbai University,
Mumbai

Alka Darshan Shrivastava
Shaskiya Snatkottar Mahavidyalaya, Dhar

Rahul Shriram Sudke
Devi Ahilya Vishwavidyalaya, Indore

S.KANNAN
Annamalai University, TN

Satish Kumar Kalhotra
Maulana Azad National Urdu University

Address:- Ashok Yakkaldevi 258/34, Raviwar Peth, Solapur - 413 005 Maharashtra, India
Cell : 9595 359 435, Ph No: 02172372010 Email: ayisrj@yahoo.in Website: www.aygrt.isrj.net



पर्यावरणाचा भारतीय कृषी क्षेत्रावर झालेला परिणाम

अशोक पुं. चौधरी

वाणिज्य विभाग, आबासाहेब पारवेकर महाविद्यालय, यवतमाळ.

सारांश :

भारताची अर्थव्यवस्था शेती प्रधान आहे. शेती हा भारतीय अर्थव्यवस्थेचा कणा आहे. भारतीय अर्थव्यवस्था ग्रामीण अर्थव्यवस्थेवर अवलंबून आहे. त्यामुळे ग्रामीण अर्थव्यवस्था मजबूत करणे आवश्यक आहे. कृषी संस्कृती हिच खरी संस्कृतीची जननी आहे. तिचा विकास करणे आवश्यक आहे. जगाच्या एकूण श्रमशक्तीपैकी 50 टक्के लोक उपजिविकेकरीता शेतीवर अवलंबून आहे. जगातील एकूण शेक-यांपैकी 24 टक्के शेतकरी भारतात आहे. भारताच्या आर्थिक विकासाची गती अतिशय चांगली आहे.

प्रस्तावना :

जगाच्या एकूण भूकेलेल्या माणसांपैकी 20 टक्के लोक भारतात आहे. आणि भारतात दर 100 माणसामागे 15 माणसे भुकेलेली आहेत तसेच जगातील तीन कुपोषित बालकात एक बालक भारतीय आहे.

भारतीय बालकांच्या एकूण संख्येत 42 टक्के बालके कुपोषित आहेत म्हणजेच भारतातील वाढत्या लोकसंख्येला तीव्र अन्नधान्याची समस्या आज देखील भेडसावत आहे. कारण भारतात शेतीला उद्योगाचा दर्जा नाही तर ते एक उपजिविकेचे साधन आहे. इंग्लंडमध्ये 2 टक्के लोकांची उपजिविका शेतीवर अवलंबून आहे. अमेरिका 3 टक्के, जपान 7 टक्के तर भारता 52 ते 44 टक्के आहे. जगातील भूकबळी दर्शकामध्ये 88 विकसनशील देशांचा समावेश आहे. त्यामध्ये भारत 66 व्या क्रमांकावर आहे. बिहार, मध्यप्रदेश, हरियाण, छत्तीसगड, आंध्रप्रदेश, कर्नाटक आणि झारखंड येथील 70 टक्के मुले अँनेमियाग्रस्त आहे. पुरेसे आणि सकस अन्न मिळणे हा प्रत्येकाचा मूलभूत अधिकार आहे. भूक न भागविणाऱ्या देशात अराजकता माजलेली आहे. जगाची शांतता टिकवायची असेल तर अन्नधान्य उत्पादन आणि वितरण हा महत्वाचा मुद्दा आहे.

भारताच्या एकूण भौगोलिक क्षेत्राच्या 57 टक्के जमिन शेती करण्या योग्य आहे. त्यापैकी 61.8 टक्के क्षेत्र कोरडवाहू आहे. निव्वळ पेरणी योग्य क्षेत्र 141579 हजार हेक्टर आहे. भारतात नियोजनानंतरच शेती विकासाकडे लक्ष देण्यात आले. शेती विकासाकरिता विविध उपाययोजना करण्यात आल्या आणि आधुनिक तंत्रज्ञानाचा उपयोग करण्यात आला. भारतातील एकूण राष्ट्रीय उत्पन्नात शेतीचा वाटा 1950-51 मध्ये 56.5 टक्के होता. तो 2011-12 मध्ये 13.9 टक्के पर्यंत कमी झाला आहे. सन 1950-51 नंतर लागवडीखालील जमिनीच्या क्षेत्रात वाढ झाली. सन 1965 पर्यंत सर्व पिकारवरील क्षेत्रात वार्षिक 1.6 टक्के दराने वाढ घडून आली. अन्नधान्य पिकाखालील जमिनीत ही वाढ 1.4 टक्के घडून आली अन्नधान्याच्या व्यतिरिक्त इतर पिकांच्या बाबतीत 2.5 टक्के घडून आली. 19674 ते 1999 या काळात सर्व पिकांच्या लागवडीखाली असलेल्या क्षेत्रफळात केवळ वार्षिक 0.3 टक्के वाढ झाली. यामध्ये गव्हाच्या जमिन क्षेत्रात 77 टक्के तर तांदुळाच्या क्षेत्रात 12 टक्के वाढ झाली म्हणजेच गव्हात खालील क्षेत्रात मोठी वाढ झाली. सन 1970-2012 या अन्नधान्ये व तृणधान्ये या पिकाखालील चढ उतार दिसून आले. सन 1950-51 ते 2011-12 या काळात विविध पिकांच्या प्रतिहेक्टर उत्पादनात मोठ्या प्रमाणात वाढ झाली. गव्हाचे उत्पादन प्रतिहेक्टर 663 किलोग्रॅमवरून 2938 किलोग्रॅमपर्यंत वाढले तर भाताचे उत्पादन प्रतिहेक्टर 668 किलोग्रॅमवरून 224 किलोग्रॅम पर्यंत वाढले. तसेच ज्वारी, बाजरी, मका, डाळी, तेलबिया यांच्याही उत्पादकतेत मोठ्या प्रमाणात वाढ घडून आली. सन 1950-51 ते 2011-12 या काळात शेती उत्पादनाचा निर्देशांक 46.2 वरून 215.3 झाला आहे. याच काळात 50.8 दशलक्ष टनावरून 241.3 दशलक्ष टन एवढी वाढ झाली. यानंतर शेती उत्पादन निर्देशांकात सतत वाढ झालेली दिसून येते. योजनाकाळात अन्नधान्य, तांदूळ, गहू, तेलबिया, ऊस, कापूस, ज्यूट, बटाटे या सर्व शेतमालाच्या उत्पादनात 3 ते 4 पटीपेक्षा जास्त वाढ झाली. भारतात शेतीसाठी उपलब्ध असलेल्या पाण्याचा वापर सर्व पिकांसाठी सारख्या प्रमाणात केला जात नाही. ऊस पिकासाठी सर्वात जास्त प्रमाण आहे तर ज्वारी, मका, बाजरी या पिकाकरीता कमी प्रमाण आहे. भारतात सन 1965-66 मध्ये शेतीकरीता नवीन धोरण स्विकारण्यात आले. या नविन धोरणाने आधुनिक तंत्रज्ञानाचा वापर करून शेतीउत्पादन वाढविण्यावर भर देण्यात आला. पीक रचनेत अनेक बदल घडून आले.

प्राथमिक क्षेत्राच्या राष्ट्रीय उत्पादनातील वाटा ज्या वेगाने कमी होत आहे त्याप्रमाणात शेतीवरील लोकसंख्येचा भार कमी झालेला नाही. घटते

Title : पर्यावरणाचा भारतीय कृषी क्षेत्रावर झालेला परिणाम

Source: Golden Research Thoughts [2231-5063] अशोक पुं. चौधरी yr:2012 vol:1 iss:11.

उत्पादन शेतकी पतपुरवठा, शेती कर्जावरील भरमसाठ व्याजदर, वाढता कर्जाबाजारीपणा, शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या, शेतीमालाचे न परवडणारे भाव, वाढती बेरोजगारी इत्यादीमुळे कृषी विकास दर कमी झाला. सन 1980-90 च्या दशकातील 3.72 टक्के कृषी विकास दर 1999-2000 च्या दशकात कमी होऊन 2.29 टक्क्यापर्यंत खाली आला. याचवेळी शेतीची उत्पादकता 2 टक्के वरून 1.21 टक्के पर्यंत घसरली. अन्नधान्य वृद्धीचा दर 3.54 टक्के वरून 1.92 टक्के पर्यंत खाली आला. इतर पिकांच्या बाबतीत अशीच घट दिसून आली. भारतीय अर्थव्यवस्थेत शेती क्षेत्राचे उदिष्टे साध्य करण्याकरिता शेती विकासाचा दर 4.5 टक्के वाढविण्याचे असतांना तो जेमतेम 1.50 टक्के राहिला. त्यामुळे कृषी क्षेत्रात प्रगती ऐवजी अधोगती झाली.

शेतीमध्ये एका दाण्याचे हजार दाने होतात हे खरे असले तरी एका शेतकऱ्याच्या आत्महत्येने एक कुटुंब उध्वस्त होत नाही तर किमान दहा कुटुंबांना शेतमाल पुरविणारे यंत्रणा नष्ट होते. भारतीय शेती छोट्या छोट्या तुकड्यात विभागली असून शेतीची उत्पादकता हजारो वर्षे जमिन कसल्यामुळे कमी झालेली आहे. पावसाच्या अनियमितपणामुळे शेतकरी हवालदिल झाला आहे. वीज, पाणी, रस्ता, बियाणे, खते (बाजारातून घेतलेली 40 ते 60 टक्के बियाणे उगवत नाहीत.) कितकनाशके फवारून किड जात नाही. शेतमालाचे उत्पादन हे मान्सूनवर अवलंबून असल्याने एकाचवेळी तयार होते व एकाचवेळी बाजारात येते. आपल्याकडे साठवणूक व प्रक्रिया यंत्रणा अजून बाल्यावस्थेतच आहे. त्यामुळे अन्नधान्याच्या असुरक्षेचे निराकरण करण्यासाठी सार्वजनिक वितरण व्यवस्था हा एकमेव उपाय असू शकत नाही. त्याकरिता शाश्वत शेती हा उत्तम पर्याय आहे. शाश्वत शेती म्हणजे आर्थिकदृष्ट्या उचित, पर्यावरणदृष्ट्या सुरक्षित आणि समाजमान्य धान्योत्पादन पध्दती होय.

पर्यावरण :

आर्थिक व बौद्धिक संपन्नतेचा अभाव असणारी शेती सध्या धोक्याच्या वळणावर उभी आहे. वळणावरचे धोके ओळखून वाटचाल झाली नाही तर भीषण अपघात अटळ आहे. मंगळावर स्वारी, प्रयोग शाळेत रक्ताची निर्मिती, डिझाईन केलेले बाळ, या अशक्यप्राय वाटणाऱ्या बाबी रूळू लागल्या आहेत. तरीही जमिनीचे उत्पादन करणे अजून शक्य झाले नाही. नदया, समुद्र हटवून, डोंगर कापून, नद्या बुजवून झालेला विकास नित्यनेमाने आपण निर्माण करीत आहे. पर्यावरण जसे खालावत जाते तशी अर्थव्यवस्था दरिद्री होत जाते. पर्यावरणाच्या समस्येचे स्वरूप हे मुळात राजकीय असते. त्यामुळे पर्यावरणावर अवलंबून असणाऱ्या सामान्य जनतेचे आयुष्य उध्वस्त होते. ज्या देशात पर्यावरणाचा न्हास झालेला आहे ते देश अपयशी ठरलेले आहेत.

आपल्याला निसर्गाने विविध प्रकारची माती बहाल केलेली आहे. लालसर, काळी, तांबडी, गाळाची, खाराची असे मातीचे विविध प्रकार आहेत. प्रत्येकामध्ये वेगवेगळी मुलद्रव्ये असतात. मातीचा वरचा (सहा इंचाचा) थर हा मानवी संस्कृतीचा पाया आहे. पाण्या ऐवढीच मातीही असंख्य सुक्ष्मजीवांचे छत्र असते. त्यांना जपल तर माती भरभरून उत्पादन देते. दरवर्षी भारतातील 550 कोटी टन मातीची धूप होते. त्यापैकी 300 कोटी टन इतर ठिकाणी जाऊन बसते. 48 कोटी टन धरणांमध्ये गाळाच्या रूपात साचते तर 160 कोटी टन समुद्रात जाते. मातीचा थर निघून जाण्याने उत्पादन क्षमता कमालीची घटते. दरवर्षी 4 ते 6 टक्के उत्पादन घटल्याने 5 ते 8.30 हजार कोटीचा फटका बसतो. पाणी, सुर्यप्रकाश व कर्षद्विप वायू हे शेतीच्या उत्पादनाचे प्रमुख घटक आहे. हवामानातील बदल आणि कृषीक्षेत्र यांमध्ये जवळचा संबंध आहे. तापमान वाढीचा कृषीक्षेत्रावर परिणाम होतो. भूगर्भातील जलसंसाधनावर ताण येतो. दुष्काळ, अतिवृष्टी, पूर, चक्रीवादळ यासारख्या नैसर्गिक घटनांची वारंवारिता हवामान बदलामुळे वाढत असते. उदा. हरीतक्रांतीमुळे पंजाबातील 85 टक्के क्षेत्र लागवडीखाली आहे. परंतु त्याबदल्यात त्यांना नैसर्गिक साधन संपत्तीची मोठी किंमत मोजावी लागली. नदयाच्या मुबलक पाण्यात सुजलाम, सुफलाम झालेली जमिन आत वाळवंटाकडे वाटचाल करीत आहे. पंजाबमधील 79 टक्के भागातील भूजल पातळी कमालीची खालावली आहे. उत्तर भारतातील गहू, भात व बार्ली पिकविणाऱ्या भागातील भूजलपातळी वेगाने खाली जात आहे.

हवामानातील बदल ही दीर्घकालीन समस्या आहे आणि त्यावर दीर्घकालीन उपाययोजनेची आवश्यकता आहे. देशाची उर्जेची गरज भागविण्याकरिता बायोमास हा पर्यावरणीय उपाय ठरू शकतो. भारत शेती प्रधान देश असल्यामुळे तो बायोमासने समृद्ध आहे. भारतामध्ये एकूण उर्जेच्या वापरापैकी बायोमासचा वाटा 62 टक्के असून 71 टक्के लोकसंख्येच्या उपयोगी पडतो. भारतामध्ये पिकापासून एकूण 623.4 दशलक्ष मेट्रीक टन बायोमास अवशेषाची निर्मिती करण्यात येते. भाताचा पेंढे आणि तूस, गव्हांचा पेंढा, ऊसाचे चिपाड आणि गॅस यापासून 80 टक्के बायोमास निर्माण होते. भारताची भूमिका आर्थिक वृद्धीस प्राधान्य व पर्यावरणाकडे दुर्लक्ष अशीच असलेली दिसून येते. म्हणून शेती व्यवसायाकडे गुंतवणूक वाढविणे आवश्यक आहे. पंचवार्षिक योजनांच्या माध्यमातून शेती क्षेत्राकरिता करण्यात येणारी तरतूद 6.5 लक्ष खेड्यांच्या कृषी प्रधान देशासाठी नगण्य आहे. भारतीय संविधानानुसार कृषी हा राज्याचा विषय आहे. परंतु कृषी संबंधी सर्व महत्वपूर्ण निर्णय केंद्रसरकारच्या अधिकारात आहे. त्यामुळे कोणत्याही सरकारला शेतीची जबाबदारी धुडकावून लावता येणार नाही. ग्रामीण भागात प्रक्रिया केंद्र, संकलन केंद्र, गोदाम सुविधा, शेतमाल तारणावर कर्जाची उपलब्धता, मार्केटींग अशा सुविधांची जबाबदारी सरकार व समाज यांनी स्विकारणे आवश्यक आहे.

संदर्भ :

1. योजना मासिक 2014
2. दैनिक लोकसत्ता, नागपूर

Publish Research Article

International Level Multidisciplinary Research Journal For All Subjects

Dear Sir/Mam,

We invite unpublished Research Paper, Summary of Research Project, Theses, Books and Book Review for publication, you will be pleased to know that our journals are

Associated and Indexed, India

- ★ International Scientific Journal Consortium
- ★ OPEN J-GATE

Associated and Indexed, USA

- EBSCO
- Index Copernicus
- Publication Index
- Academic Journal Database
- Contemporary Research Index
- Academic Paper Database
- Digital Journals Database
- Current Index to Scholarly Journals
- Elite Scientific Journal Archive
- Directory Of Academic Resources
- Scholar Journal Index
- Recent Science Index
- Scientific Resources Database
- Directory Of Research Journal Indexing

Golden Research Thoughts
258/34 Raviwar Peth Solapur-413005, Maharashtra
Contact-9595359435
E-Mail-ayisrj@yahoo.in/ayisrj2011@gmail.com
Website : www.aygrt.isrj.net